

DEBIUTY MICKIEWICZA, DEBIUTY ROMANTYKÓW STUDIA. W 200. ROCZNICĘ DEBIUTU WIESZCZA: 1818–2018

Redakcja naukowa Jarosław Ławski i Łukasz Zabielski

Kraków 2021

JAROSŁAW ŁAWSKI

Uniwersytet w Białymstoku

Polska Akademia Umiejętności

📄 <https://orcid.org/0000-0002-1167-5041>

ŁUKASZ ZABIELSKI

Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego

📄 <https://orcid.org/0000-0001-5119-4835>

Od Nowogródka i Wilna do Stambułu. Wielkie powroty Mickiewicza

Jeśli błędy spotykają błędów w pieśni wiele,
Przez wzgląd słuszny darujcie błędom, przyjaciele:
Za pociechą wygnaniec, nie za sławą goni.
Pieśń dźwiga myśli, w gorzkiej grążące się toni;

Ovidii [*Tristum*] Lib. IV, Elegia I¹

Zjawisko debiutu należy do słabiej poznanych nie tylko przez dzieje piśmiennictwa, lecz także socjologię, psychologię literatury. Jeszcze jednak mniej wiemy o prawidłowościach związanych z publikowaniem utworów, które stanowią początek, przełom, otwarcie kolejnej fazy twórczości określonego autora; słowem, o tym wszystkim, co nazwalibyśmy re-debiutem, nowym otwarciem. Najmniej bodaj miejsca poświęciliśmy jednak „książkom ostatnim” wielkich i mniejszych pisarzy, publikowanym przez nich samych, wydawanych z ich wiedzą, bez niej, a czasem pośmiertnie. Ta rozległa przestrzeń między debiutem, kolejnymi przełomami a publikacją ostatnią domaga się dziś zbadania i przemyślenia zarówno w odniesieniu do zjawisk historycznych, na przykład dziewiętnastowiecznych, jak i współczesnych, uwikłanych w sytuację, jaką tworzą nowe media w kulturze.

Szczególnie debiut² – którym rozpoczynamy cykl badań nad zjawiskami przełomu – ma wielką kulturową rangę, a jednocześnie teoretyczna i wsparta na konkretnych

1 Ovidii [*Tristum*] Lib. IV, Elegia I: *Si qua meis*, przekład A. Mickiewicz, cyt. za: A. Mickiewicz, *Dzieła*. Wydanie Rocznicowe 1798–1998, t. 1, *Wiersze*, opr. C. Zgorzelski, Warszawa 1993, s. 461.

2 Z problematyki debiutu w literaturze polskiej: K. Dmitruk, *Przemiany instytucji debiutu* [w:] tegoż, *Literatura – społeczeństwo – przestrzeń*, Wrocław 1980; J. Sławiński, hasło *Debiut* [w:] *Słownik terminów literackich*, pod red. J. Sławińskiego, Wrocław 2000. Bardzo łatwo znaleźć materiały o debiutach współczesnych i dawniejszych pisarzy – nader trudno o debiucie jako zjawisku.

przykładach wiedza o nim rysuje się dość mgliście nie tylko w kulturze polskiej, europejskiej, lecz także i amerykańskiej. A przecież rozgłosne debiuty tworzą, współkreują całe formacje kulturowe, epoki w dziejach literatury, prądy myśli, estetyki poezji. Debiutanci mają czasem – choć nie do końca wiemy, kiedy tak się dzieje – ogromną siłę przebiccia, moc tworzenia i burzenia, przewracania do góry nogami ustalonego porządku, hierarchii. Podkreślmy, iż zdarza się to czasem – częściej jednak bywa tak, że sława i rozgłos debiutanta trwają krótko, przemijają pomimo jego „rewolucyjnych” intencji. A są i takie debiuty, które gdyby nie odwaga czytelników i badaczy literatury (i nie tylko), przez nikogo niezauważone przeszłyby na wieczność do zapomnianych podziemi wielkiego archiwum kultury³. *Bibliotheca mundi* jest także archiwum klęsk debiutantów, w którym ich nieudane dzieła czekają na możliwe, lecz niekonieczne odkrycie.

Sam debiut, trzeba dodać, wyrasta zawsze z żyznej lub suchej gleby kultury, jest splotem najróżniejszych czynników biograficznych, historyczno-kulturowych, ale też, czego chyba nie zbadaliśmy do końca, politycznych, psychologicznych, a nawet geopolitycznych⁴. W tym miejscu pragniemy zwrócić uwagę na fakt, że istnieje zjawisko, które nazwalibyśmy geografiami kulturowo-historyczno-polityczną debiutów. Łatwo spostrzec, iż debiut w warunkach Europy Zachodniej jest czymś w swych korzeniach, wydźwięku i kontekście zupełnie różnym od debiutu w Europie Środkowo-Wschodniej, w Ameryce czy Azji. W przestrzeni środkowo- i wschodnioeuropejskiej inne napięcia psychologii tworzenia i momentów dziejowych współtworzą sytuację debiutu, postrzeganie roli pisarza, wartościowanie literatury, na przykład na takich terenach jak Bałkany, Europa Środkowa, pas młodych kultur między Bałtykiem i Ukrainą, a wreszcie Rosja europejska i Rosja zauralska, kraje Kaukazu i Zakaukazia. Wydobywamy tę różnicę nieprzypadkowo.

Tom, do lektury którego Państwa zapraszamy, próbuje uchwycić fenomen debiutu jednego z najważniejszych pisarzy (poetów!) XIX wieku, Adama Mickiewicza (1798–1855). Jego wpływ na literaturę światową ma jednak swój własny, szczególny koloryt w Europie Środkowo-Wschodniej, gdzie Mickiewicz – jako źródło inspiracji, polemiczny punkt odniesień, autorytet – inspirował ruch odrodzenia narodowego od Litwy po Bułgarię, od Grecji po Ukrainę i Czechy. Z kolei w relacjach kultury rosyjskiej i polskiej pełnił a to rolę pomostu międzykulturowego, a to rolę filaru polskiej kultury

3 O paradygmacie archiwalnym kultury zob. *Romantyzm i nowoczesność*, red. M. Kuziak, Kraków 2009.

4 Te rozmaite czynniki uwzględniają prace, które już w tytule akcentują znaczenie debiutu: E. Warzenica-Zalewska, *Debiut literacki J.I. Kraszewskiego*, „Przegląd Humanistyczny” 1963, z. 4; M. Janion, *Zygmunt Krasiński: debiut i dojrzałość*, Warszawa 1962; M. Żmigrodzka, *Orzeszkowa. Młodość pozytywizmu*, Warszawa 1965; C. Zgorzelski, *Debiut poetycki Mickiewicza*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1973, nr 1 (61); A. Marchewka, *O czym mówimy, kiedy mówimy o debiucie*, „Znak” 2015, nr 719; A. Janicka, *Debiutantka [w:] tejsze, Sprawa Zapolskiej. Skandale i polemiki*, Białystok 2015; P. Pustkowiak, *Debiuty wyszperane z lochów*, dwutygodnik.com, 2012, nr 79.

narodowej w jej wielowiekowym konflikcie z kulturą rosyjską. Co ciekawe, niezależnie od tego, o której kulturze mówimy, właściwy debiut Adama Mickiewicza pozostał i pozostaje im nieznanym, a za dokonanie debiutanckie uznaje się w nich I i II tomik *Poezji* z 1822 i 1823 roku z ich rewolucyjnym estetycznie i ideowo potencjałem takich dzieł, jak *Ballady i romanse*, *Grażyna*, *Dziadów* część II i IV⁵.

Upłynęło 200 lat od „pamiętnego” debiutu Adama Mickiewicza. W październikowym, szóstym tomie wydawanego w Wilnie „Tygodnika Wileńskiego”⁶ na stronach 254–256 opublikowano wiersz przyszłego „wieszczą” zatytułowany *Zima miejska*. Gdyby nie jeden szczegół poetycki („pobielić Wiliji zwierciadła”)⁷, byłyby to całkowicie oderwany od konkretnego miejsca i czasu utwór o zimie, którą w „wielkim mieście Wilnie” spędza złota młodzież szlachecka, zjechawszy tu po nauki i rozrywki z całej prowincji, z polskich dworów na Litwie. Mickiewicz dał tak niezwykły popis klasycystycznej ekwilibrystyki słownej, okazał się bardziej klasycystyczny od sztukmistrzów klasycyzmu, że niektóre strofy utworu, takie jak ta:

Ten, w śniący kryształ włożywszy oblicze,
Wschodnim balsamem złoty kędzior pieści,
Drugi stambulskie oddycha gorycze
Lub pije z chińskich ziół ciągnięte treści⁸.

– przeszły do dziejów dydaktyki uniwersyteckiej jako przykłady wyrafinowanej niezrozumiałości, sfinksowej kalamburowatości. Wiersz ów nie wywołał wielkiego poruszenia, a w historii literatury utrwaliło się przekonanie, że przeszedł bez echa. Ten „pewnik” należy jednak kwestionować! Czy to, że niezadługo potem w tym samym piśmie opublikował Mickiewicz kolejny utwór – *Żywila. Powiastka z dziejów litewskich*⁹ – świadczy doprawdy o klęsce debiutanta? Czy jesteśmy pewni, że przeżywał on li tylko gorycz niedostrzeżenia, czy może też dumę poety, który ma ledwie 20 wiosen, a publikuje go jedno z najpoczytniejszych pism Wilna? Czy popis klasycystycznej roboty snycerskiej był tylko epigońskim, archaicznym wyskokiem, czy może też manifestacją zdolności, siły talentu? A w końcu późniejszy dystans do młodzieńczego

5 Potencjał poznawczy, przekonywano, wierszy filomackich ustępuje temu wszystkiemu, co przynosić miały *Ballady i romanse*, *Dziady*. Zob. K. Cysewski, *Romantyczne nowatorstwo i tradycja. O „Balladach i romansach” Adama Mickiewicza*, Słupsk 1994.

6 W. Czernianin, H. Czernianin, *Wokół „Tygodnika Wileńskiego” 1815–1822. Studia i szkice*, Wrocław 2011; zob. też J. Kowal, *Literackie oblicze „Dziennika Wileńskiego” (1805–1806 i 1815–1830)*, Rzeszów 2017.

7 A. Mickiewicz, *Zima miejska* [w:] tegoż, *Dzieła...*, t. 1, dz. cyt., s. 36. Zob. J. Ławski, *Mickiewiczowskie Wilno: miasto, symbol, mit* [w:] tegoż, *Mickiewicz – Mit – Historia. Studia*, Białystok 2010, tu rozdział: „*Zima miejska*” – *zima wileńska*, s. 320–325.

8 Tamże, s. 26.

9 A. Mickiewicz, *Żywila. Powiastka z dziejów litewskich*, „Tygodnik Wileński” 1819, t. 7, nr 133.

dziełka, którego poeta nie przedrukowywał, byłżeby znakiem jedynie odrzucenia czy może równocześnie dystansu do poetyki klasycyzmu – tej poetyki, którą zaktualizuje Mickiewicz w najdojrzałszej twórczości, powracając do inspiracji Homerem, Wergiliuszem, Trembeckim, Krasickim?¹⁰ Pytań wiele, odpowiedzi mało.

Jesteśmy przekonani, że w XXI wieku, postrzeganym jako część bardzo długiej, przerastającej jedno życie człowieka, refleksji kultury nad fenomenem Mickiewicza, przychodzi czas na podjęcie tematów takich jak debiut, przełomy i w końcu etap finalny drogi pisarskiej poety narodowego Polaków, lecz także pisarza uniwersalnego, postrzeganego w niejednej kulturze jako filozof wolności, jak to działo się między innymi w Ameryce, Irlandii, Palestynie, a nawet Rosji.

Jakkolwiek ocenimy *Zimę miejską*, to debiutancki wiersz Mickiewicza pozostaje w dziejach kultury nie tylko lokalnej. Zauważamy, iż nawet w perspektywie kultury polskiej jego znaczenie rośnie w tych fazach jej rozwoju, gdy ceniony jest dorobek filomatyczny, myśl oświecenia. Popada w tarapaty w okresach, gdy dowartościowywany jest metafizyczny paradygmat kultury; stanowi on wtedy negatywny punkt odniesienia dla „rewolucyjnej” metafizyki *Ballad i romansów*, *Dziadów*. W ogóle warto zauważyć, że poetycka opowieść o młodych próżniakach i hedonistach z Wilna źle wpisywała się przez dwa stulecia w paradygmat kultury pedagogicznej, w jej szkolno-moralistyczne ideały¹¹. Dlatego miejsce *Zimy miejskiej* zajęła wzywająca do czynu *Oda do młodości* lub konkurująca z nią prawdą serca *Romantyczność*, a bywało, że miejsce poetyckich prymicji w wyobraźni Polaków zajmowała *Pieśń Filaretów*, bojo-
wa *Grażyna* czy nawet „głębinna” *Świtez*.

Dwa wieki, jakie upłynęły od debiutu Mickiewicza, zmieniły nasz obraz romantyzmu. Juliusz Kleiner w 1938 roku – postrzegając „potęgowany patriotyzm” jako „główne źródło poezji i podstawę jej wartości”¹² w „romantyce polskiej” – pisał tak oto o kulturowym usytuowaniu tej literatury:

Jest więc Mickiewiczowskie zrównanie siebie z ojczyzną szczytem romantyki i jej przezwyciężeniem. Bo dojście do szczytu jest zawsze zwycięstwem nad przebytą drogą.

10 Zob. T. Sinko, *O tradycjach klasycznych Adama Mickiewicza: rozpraw pięcioro*, Kraków 1923; *Inspiracje Grecji antycznej w dramacie doby romantyzmu. Rekonesans*, red. M. Kalinowska, Toruń 2001; *Wykłady lozańskie Adama Mickiewicza*, red. A. Nawarecki, B. Mytych-Forajtrer, Katowice 2006.

11 Zob. M. Konopnicka, *Mickiewicz, jego życie i duch*, Kraków 1899; C. Niewiadomska, *Trzech wieszczów naszych. O życiu i dziełach Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego*, Warszawa 1913; J. Tretiak, *Kto jest Mickiewicz. Sześć szkiców*, Kraków 1924; K. Górski, *Pogląd na świat młodego Mickiewicza (1815–1823)*, Warszawa 1925; M. Giergielewicz, *Drogi Mickiewicza*, Londyn 1945; S. Zabierowski, *Między poetyką a polityką. Odbiór „Ody do młodości” w latach 1820–1970*, Katowice 1976; J. Półturzycki, *Adam Mickiewicz jako nauczyciel i pedagog*, Toruń 1999; A. Kowalczykowa, *Romantyzm. Nowe spojrzenie*, Warszawa 2008.

12 J. Kleiner, *Wartości światowe literatury polskiej* [w:] tegoż, *W kręgu Mickiewicza i Goethego*, Warszawa 1938, s. 12.

Mickiewicz jako twórca jest typem heroicznym. Właściwą logiką jego rozwoju jest walka, jest ustawiczne przezwyciężanie¹³.

Dziś patrzymy na romantyzm nieco szerzej, uwzględniając i wszelkie inne sposoby postrzegania świata, te, które przesłaniał paradygmat patriotyczny. Nie popadając w przesadę, która to, co realne i rzeczywiste, najważniejsze (ów paradygmat narodowy), zastępuje tym, co stłumione lub kontekstowe, marginalne, możemy oto szukać miejsca dla refleksji subtelniejszej i odważniejszej o *Zimie miejskiej*. Dzieje estetyki, myśli filozoficznej, historiografii, obyczajaju, myśli i postaw inaczej malują dziś tużpóźnapoleońską epokę, zawieszoną między nihilizmem rozpacz, otępieniem a aktywnością pracy, filozofianizmem, duchem samokształcenia, odnawianiem oblicza kultury narodu¹⁴. To wszystko uwieloznacznia debiut Mickiewicza-klasyka z 1818 roku, który wkrótce stanie się redebiutantem-romantykiem, tak rozgłośnym, z 1822 roku. Równocześnie wyraźnie widzimy, że jest to czas pierwszych zmagania kultury z romantyzmem – ów okres zaraz przed i już po kongresie wiedeńskim, gdy powstają pierwsze rozprawy o romantyce, książkę Edward Lubomirski kreśli swój *Obraz Wiednia*, ogląda *Fausta* Klingemanna w wiedeńskim teatrze, który to dramat przekłada i poprzedza romantycznym z ducha *Wstępem*. A nadto w 1818 roku ukazuje się rozprawa fundamentalna – *O klasycyzmie i romantyzmie w literaturze polskiej* Kazimierza Brodzińskiego. W tym właśnie roku debiutuje *Zimą miejską* Mickiewicz. Jego relacje z poetyką klasycystyczną, poetami późnego klasycyzmu, z Kajetanem Koźmianem, należeć będą – inaczej niż głosił stereotyp – do zjawisk niezmiernie ciekawych, zniuansowanych¹⁵.

13 J. Kleiner, *Mickiewicz na tle literatury światowej*. Wykład w Collège de France wygłoszony w czasie uroczystości paryskich ku czci stulecia „Pana Tadeusza” dnia 14 czerwca r. 1934 [w:] tegoż, *W kręgu Mickiewicza i Goethego*, s. 22.

14 Zob. B. Dopart, *Mickiewiczowski romantyzm przedlistopadowy*, Kraków 1993; J. Ławski, *Rok 1819. Pierwszy romantyczny program dramatu narodowego Edwarda księcia Lubomirskiego* [w:] *Noc. Symbol – Temat – Metafora*, t. 1, *Wokół „Straży nocnych” Bonawentury*, red. J. Ławski, K. Korotkich, M. Bajko, Białystok 2011; A.E.F. Klingemann, *Faust. Tragedia w pięciu aktach*, przekład i wstęp księcia Edwarda Lubomirskiego, wyd. polsko-niemieckie, red. i opr. Ł. Zabielski, wstęp J. Ławski, S. Dietzsch, L. Libera, M. Kopij-Weiß, Białystok 2013; B. Dopart, *Polski romantyzm i wiek XIX. Zarysy, rekonstrukcje*, Kraków 2013; H. Krukowska, *„Pan Tadeusz” jako poezja czysta. Studia i szkice o Mickiewiczu*, Białystok 2016; M. Kopij-Weiß, *Über Imitation zur Kreation. Zur Geschichte des deutsch-polnischen romantischen Kulturtransfers*, Leipzig 2011; M. Stankiewicz-Kopeć, *Pomiędzy klasycyzmem a romantyzmem. Młodzi autorzy Wilna, Krzemieńca i Lwowa wobec przemian w literaturze polskiej lat 1817–1828*, Kraków 2009; *Romantyczne repetycje i powroty*, red. A. Czajkowska, A. Żywiołek, Częstochowa 2011.

15 Zob. Ł. Zabielski, *Meandry antyromantyzmu. Kajetan Koźmian i romantycy polscy*, Kraków 2015; tegoż, *Kajetan Koźmian spoza kanonu. Studia i szkice historycznoliterackie*, Białystok 2018.

Konkludując, choć romantyzm po roku dwutysięcznym stał się dla nas epoką oddaloną aż dwiema cezurami przełomów wieków, epoką dalszą, to wciąż jest nad czym myśleć. Nie tylko bowiem nie ustały inspiracje mickiewiczowskie w kulturze polskiej¹⁶, ale przybierają one coraz nowsze formy zarówno w okresach kulturowej prosperity, jak w czasach niespokojnych, takich jak początki XXI wieku. *Zima miejska* czeka na nowe odczytanie, podobnie jak cały młody Mickiewicz.

Każda rocznica mickiewiczowska jest wielkim, doniosłym wydarzeniem. Jak sądzimy, ważnym dla wspólnoty kulturowej Polaków, ale też, postrzegając to szerzej, dla tych wszystkich kultur Europy Środkowo-Wschodniej, które swą nowoczesną, dojrzałą tożsamość kształtowały w dialogu, w sporze z Mickiewiczem, na jego inspiracjach.

W 1998 roku rozpoczął się – na przełomie wieku i tysiąclecia – kolejny wielki cykl przypomnień kulturowych dziedzictwa wieszczka. Zaczął się w tymże roku sesjami, imprezami z okazji 200. rocznicy urodzin Mickiewicza, lecz także czymś donioślejszym: przysposobioną do nowych czasów edycją jego pism. Mam na myśli *Dzieła*. Wydanie Rocznicowe 1797–1998 pod wysokim patronatem Prezydenta Rzeczypospolitej, Warszawa 1993–1998, w XVII tomach, które opracował komitet redakcyjny w składzie: Zbigniew Jerzy Nowak, Zofia Stefanowska, Czesław Zgorzelski, Maria Dernałowiczowa, Zygmunt Dokurno, Władysław Floryan, Stefan Kieniewicz, Zdzisław Libera, Stanisław Makowski, Julian Maślanka, Andrzej Paluchowski, Zofia Trojanowiczowa, Michał Witkowski. Inicjatywę tę podjęło zasłużone Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza. Owo pokoleniowe dokonanie, co widać z perspektywy ćwierćwiecza, jest dziś, Anno Domini 2020, najczęściej przywoływanym i w pracach naukowych, i we wszelkich opracowaniach popularyzatorskich, dydaktycznych.

Warto wskazać jednakże, iż Wielki Cykl Mickiewiczowskich Rocznic – tak go tu nazwijmy – to wydarzenie, które przekroczy ramy biografii niejednego z nas, żyjących u progu XXI wieku. Obejmie ono bowiem lata 1998–2055. Po rozgłośnym początku z końca XX stulecia, gdy fetowaliśmy radosny fakt narodzin poety, przyjdzie nam mierzyć się pamięcią i myślą, wyobraźnią z kolejnymi etapami jego dzieła i biografii¹⁷. Na początku będą to zapewne rocznice: procesu filomatów i zesłania, wyjazdu z Rosji (1823–1826), wizyt w Weimarze, Paryżu, Rzymie, Lozannie i innych miejscach, ślubu poety z Celiną Szymanowską, spotkania z Towiańskim (1841), objęcia katedr w Lozannie (1838) i Collège de France (1841–1844), Legionu (1848), wyprawy do Stambułu,

16 W. Maryjka, „Nieśmiertelne pieśni”? *Twórczość Adama Mickiewicza w „młodej” poezji polskiej po 1989 roku*, Rzeszów 2016; *Dyskurs powstańczy w literaturze polskiej*, red. D. Dąbrowska, Szczecin 2015; *W cieniu Mickiewicza*, red. J. Lyszczyzna, M. Bąk, Katowice 2006.

17 Przypomnijmy niektóre sesje osnute wokół rocznicowych wydarzeń 1998 roku: Międzynarodowa Konferencja „Adam Mickiewicz i Kultura Światowa”, Grodno–Nowogródek 12–17 V 1997 (organizator: prof. Swietłana F. Musijenko); „Adam Mickiewicz a kultura muzyczna XIX i XX wieku”, Poznań 22–23 X 1998; „Antyk Mickiewicza”, IV 1998 (OBTA UW, UMK), Warszawa; „Mickiewicz interdyscyplinarny”, Słupsk 18–19 XII 1998. Konferencji było znacznie więcej.

a stamtąd do Burgas (1855), w końcu nagłej śmierci poety w Stambule (26 listopada 1855 – 26 listopada 2055). Ta ostatnia rocznica, dwusetna rocznica śmierci Mickiewicza, przypadnie w piątek 26 listopada 2055 roku. Jakże dziś to odległa perspektywa: życiowa, naukowa. Perspektywa dwu pokoleń.

Nie mamy wątpliwości, że na tej drodze przypominać będziemy dwusetne rocznice powstania i/lub edycji arcydzieł, na których ufundowana jest nowoczesna kultura polska, takich jak: *Ballady i romanse*, *Dziadów* część II i IV, *Grażyna*, *Konrad Wallenrod*, *Sonety krymskie* i cykl odeski, *Dziadów* cz. III, *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, *Pan Tadeusz*, wykłady paryskie. Chciałoby się, by na tej liście kulturowych uobecnień nie zabrakło dzieł ważkich, ważnych, a nie aż tak oczywistych, wyrazistych w pamięci zbiorowej: pism filomackich, *Farysa*, *Widzenia*, liryki lozańskiej (i liryki w ogóle), *Historii polskiej*, prelekcji lozańskich, epistolografii¹⁸.

Oczywiście, mając przed oczyma tak długą, rozłożoną w czasie i na różne miejsca, perspektywę mickiewiczowskiego cyklu rocznic, chcemy podkreślić, że, poza istotnym kulturowo walorem święta, świętowania, powinny być one przede wszystkim wezwaniem do ponownienia skupionej refleksji¹⁹ – takiej, która, i owszem, uwzględniając również tak chętnie zadawane pytanie „Co jest dla nas dziś żywe z dorobku Mickiewicza?”, próbowałaby nadto zrozumieć fenomen dzieł, które powstały wtedy, w pierwszej połowie XIX stulecia, w takich, a nie innych warunkach zaborów, zesłania, emigracji, wojny, w tamtejszej codzienności. To drugie jest trudniejsze, wymaga głębokiego wejścia w realia czasów, w ducha epoki, jest próbą odnalezienia znaczeń nieoczywistych, a często ważniejszych niżli te „powierzchniowo” się narzucające. Pozwała też pojąć, dlaczego dzieła dziś jakby mniej nośne jeszcze sto lat temu aktywizowały, poruszały. Tak było z *Grażyną*, czytaną przez Polaków ustawianych bratobójczo naprzeciw siebie po różnych liniach frontów, strzelających do siebie w czasie I wojny światowej²⁰. Ale tak działo się też z publicystyką Mickiewicza, przypominaną przez cały XX wiek w najbardziej zadziwiających konfiguracjach ideologiczno-politycznych od Krakowa po Petersburg i Jerozolimę, od Moskwy do Londynu i Nowego Jorku. Wiele spraw, przypadków można by tu przywołać. Na opracowanie czeka choćby wielka historia polemik z wieszczem za jego życia, ale i sporów o niego (podkreślę:

18 Pracę *odpominania* mniej znanych stron twórczości wieszca podejmują książki ośrodka warszawskiego, w tym: *Liryka Mickiewicza. Uczucia. Świadectwa. Ekspresje*, red. A. Fabianowski, E. Hoffmann-Piotrowska, Warszawa 2018; *Mickiewicz – wieszcz i przewodnik*, red. ciż, Warszawa 2019, a także katowickiego: M. Piechota, „*Słowo to cały człowiek*”. *Studia i szkice o twórczości Mickiewicza*, Katowice 2011. W jeszcze innym ujęciu: L. Libera, *Mickiewicz i medycyna. Szkice romantyczne*, Zielona Góra 2010.

19 Zob. *Adam Mickiewicz. Dwa wieki kultury polskiej*, red. K. Maciąg i M. Stanisław, Rzeszów 2007; N. Taylor-Terlecka, *The Lithuanian Landscape Tradition in the Novels of Tadeusz Konwicki*, Białystok 2018.

20 A. Mickiewicz, *Grażyna*, Wiedeń 1915. Tuż przed II wojną światową *Grażynę* wyda nie kto inny jak Józef Czechowicz: A. Mickiewicz, *Grażyna*, opr. J. Czechowicz, Warszawa 1939.

nie tylko polskich, bo także litewskich, rosyjskich, białoruskich, gruzińskich, południowoślowiańskich i innych).

Zima miejska należy do kroków milowych życia i twórczości Mickiewicza, a jednocześnie do Mickiewiczowskiego dziedzictwa mniej oczywistego. Przypomnienie debiutu – właściwego debiutu!²¹ – poety jest wezwaniem do jego przemyślenia. Rozpoczyna też drugi etap kulturowego *odpominania* Mickiewicza, które zaczęło się w latach 90. XX wieku, a w roku 2018 otrzymało, jak wierzymy, nowy impuls...

Takim impulsem miał się stać projekt badawczy zatytułowany „Debiuty Mickiewicza, debiuty romantyków. Tradycje – Strategie – Idee – Język”, zainaugurowany przez niżej podpisanych w kręgu Katedry Badań Filologicznych „Wschód–Zachód” Uniwersytetu w Białymstoku i Działu Naukowego Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego. Listę problemów, z którymi chcieliśmy się zmierzyć, sformułowaliśmy tak oto:

- Mickiewiczowski debiut w 1818 roku: okoliczności, interpretacje
- Debiut czy debiuty? Mickiewicz wobec „sytuacji debiutu”
- Mickiewicz i wileńskie środowisko debutantów: filomatów, filaretów
- Debiuty polskich romantyków a debiuty europejskich romantyków
- Debiut romantyka: sytuacja, manifest, idee
- Debiuty romantyków zachodnioeuropejskich i amerykańskich
- Debiuty pisarzy formacji romantycznej z Europy Środkowo-Wschodniej
- Komparatystyczne ujęcia debiutu
- Debiut w ujęciu interdyscyplinarnym: psychologia, psychoanaliza, socjologia, filozofia, historia kultury
- Regionalne uwarunkowania debiutu
- Tradycja interpretacji debiutu Mickiewicza i innych romantyków
- Debiut jako wyobrażenie: sztuki piękne, film, radio, media.

Realizacja takich badań nie mogła być, rzecz oczywista, sprawą kilku osób. Tymczasem była to epoka tak zwanej reformy nauki polskiej, brutalnie ograniczającej wszelką aktywność konferencyjną na rzecz grantów, zmuszającej do tego, by fakt przeprowadzania nawet najciekawszej konferencji naukowej o charakterze międzynarodowym ukrywać w monografii będącej jej plonem, a rugującej w ogóle sesje krajowe w imię mitycznego „umiędzynarodowienia”. Duch mickiewiczowskiej niepokory wzywa do niepodporządkowania się takim „wytycznym”.

Dlatego w dniach 9–10 listopada 2018 roku zorganizowaliśmy Jubileuszową Międzynarodową Konferencję Naukową w 200. rocznicę debiutu poetyckiego Adama Mickiewicza: 1818–2018 „Debiuty Mickiewicza, debiuty romantyków: Tradycje – Stra-

21 Trudno bowiem nie zauważyć, że Mickiewiczowskim debiutem stały się dwa pierwsze tomy wileńskie z 1822 i 1823 roku, ale przecież można by za osobliwe debiuty uznać występy Mickiewicza z własnymi młodzieńczymi utworami w gronie filomackich przyjaciół przed 1818 rokiem. Towarzystwo Filomatyczne powstało 1 października / 13 października 1817 roku.

tegie – Idee – Język”. Było to przedsięwzięcie naukowo istotne, międzynarodowe, znakomite towarzysko, łączące wokół postaci wieszczą badaczy także innych kultur: ukraińskiej i białoruskiej, niemieckiej i amerykańskiej, austriackiej, litewskiej i rosyjskiej, szwajcarskiej i szwedzkiej, bułgarskiej i gruzińskiej²².

Trzeba w tym miejscu podkreślić, że konferencja była wspólnym dokonaniem ogólnopolskiego środowiska naukowego, które przyciągnęło badaczy zagranicznych do tematu przecież dość wąskiego, specjalistycznego. Zasluga w tym I Wydziału Filologicznego Polskiej Akademii Umiejętności, która wystąpiła w roli współorganizatora wydarzenia wraz z Wydziałem Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku i Książnicą Podlaską im. Łukasza Górnickiego. Jest to miejsce, by złożyć wyrazy podziękowania osobom, które od początku wspierały tę ideę: Panu prof. Lucjanowi Suchankowi, dyrektorowi Wydziału I Filologicznego PAU, i śp. Panu prof. Julianowi Maślance, byłemu dyrektorowi tegoż Wydziału PAU. Profesor Julian Maślanka wraz ze śp. prof. Haliną Krukowską przewodniczyli Komitetowi Naukowemu, podczas gdy Komitetem Organizacyjnym kierowali: prof. Jarosław Ławski (Uniwersytet w Białymstoku, przewodniczący), dyr. Jolanta Gadek (Książnica Podlaska, wiceprzewodnicząca), dr Łukasz Zabielski i dr Michał Siedlecki (Książnica Podlaska, sekretarze)²³.

Warto w tym miejscu złożyć wyrazy uznania tym wszystkim badaczom, którzy wyrazili zgodę na zasiadanie w Komitecie Naukowym konferencji. Byli to: prof. Kamila Budrowska – Uniwersytet w Białymstoku, prof. Leonarda Dacewicz – Uniwersytet w Białymstoku, prof. Bogusław Dopart – Uniwersytet Jagielloński, prof. Roman Mazurkiewicz – PAU, Uniwersytet Pedagogiczny, prof. Jan Michalik – PAU, Uniwersytet Jagielloński, prof. Irena Szczepankowska – Uniwersytet w Białymstoku, prof. Violetta Wejs-Milewska – IFP Uniwersytetu w Białymstoku, prof. Anna Wydrycka – Uniwersytet w Białymstoku, prof. Franciszek Ziejka – PAU, Uniwersytet Jagielloński.

W te dni listopadowe spotkaliśmy się najpierw w Sali Balowej Pałacu Branickich w Białymstoku, by potem kontynuować obrady w salach Książnicy Podlaskiej i Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku. Specjalne miejsce w pamięci wszystkich uczestników sesji zajęła jej inauguracja, z wystąpieniem prof. Haliny Krukowskiej, twórczyni białostockich badań nad romantyzmem, organizatorki pamiętnej Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Mickiewicz. W 190-lecie urodzin” z 1988

22 Zob. relację: K.K. Pilichiewicz, *Jubileuszowa Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Debiuty Mickiewicza, debiuty Romantyków. Tradycje – Strategie – Idee – Język”, Białystok 9–10 listopada 2018 roku. Sprawozdanie*, „Bibliotekarz Podlaski” 2019, z. 1, s. 339–346.

23 W Komitecie Organizacyjnym konferencji, czynnie ją wspierając, zasiadali nadto: mgr Kamil K. Pilichiewicz – KBF „Wschód–Zachód” – sekretarz, dr hab. Anna Janicka, prof. UwB – ZFBI, Wydział Filologiczny UwB, dr Krzysztof Korotkich – KBF „Wschód–Zachód”, dr Marcin Bajko – KBF „Wschód–Zachód”, mgr Irena Szewczenko – ZFBI, Wydział Filologiczny UwB, mgr Joanna Godlewska – Uniwersytet w Białymstoku, mgr Bożena Poniatowicz – Uniwersytet w Białymstoku.

roku²⁴. Jak się okazało, był to jeden z ostatnich publicznych występów Pani Profesor, która powiedziała wtedy, w Pałacu Branickich, otwierając konferencję:

Jestem romantyczką! Jest dla mnie szczególnym zaszczytem otwieranie konferencji o Poezie, któremu poświęciłam życie i który był tego życia – prócz Malczewskiego – główną inspiracją²⁵.

W chłodny, listopadowy wieczór 2018 roku, upamiętniając dwusetną rocznicę debiutu Mickiewicza wileńską *Zimą miejską*, nie mogliśmy tradycji Poety nie przywołać w jeszcze inny sposób. W Supraślu, w Teatrze Wierszalin, obejrzelśmy arcydzielny spektakl *Dziady. Noc Druga* w reżyserii Piotra Tomaszuka²⁶. Było to, podkreślmy, przeżycie jedyne w swoim rodzaju, doświadczenie wielkości sztuki teatralnej i ponad wszystko sztuki słowa Mickiewicza.

Książka – o charakterze monograficznym – którą oddajemy Państwu do rąk, jest pokłosiem tego projektu i niezapomnianego spotkania w Białymstoku i Supraślu, które połączyło mądrze myślenie o sztuce i literaturze z ich głębokim przeżywaniem – z upamiętnianiem, czyli budowaniem tradycji na takich filarach głębokiej pamięci kulturowej wspólnoty, jak Mickiewicz.

Tom przynosi prace skoncentrowane na zjawisku debiutu Mickiewicza i w ogóle problemie dziewiętnastowiecznego debiutu, lecz nasz zamiar – częściowo dopiero zrealizowany – był znacznie szerszy: przyjrzeć się Mickiewiczowskiemu aktowi debiutu na tle debiutów innych romantyków polskich i światowych. Przy tym nie powinny tu dziwić Czytelnika prace o zjawiskach z pozoru niezwiązanych z *Zimą miejską*. Staraliśmy się bowiem myśleć o debiucie także w kategoriach jego konsekwencji, prób negocjowania i ponawiania, swoistego „projektowania” tego zjawiska *ex-post*. Osobną wartość stanowią prace oświetlające polskie spojrzenia na debiut romantyczny przez pryzmat języka, jakim o romantyzmie mówi się na Zachodzie i na Wschodzie europejskim. Trzy wreszcie studia o Sienkiewicz, Zapolskiej i Micińskim²⁷ w sposób zaskakujący

24 Zob. program: *Adamowi Mickiewiczowi w 190-lecie urodzin – sesja naukowa: Białystok, 1988* [2–4 XII], Filia Uniwersytetu Warszawskiego; *Mickiewicz. W 190-lecie urodzin. Materiały z sesji naukowej, Białystok 2–4 grudnia 1988*, red. H. Krukowska, Białystok 1993.

25 Słowa wypowiedziane przez prof. Halinę Krukowską na inauguracji konferencji w Pałacu Branickich 9 XI 2018.

26 Spektakl ma dwie, równie wspaniałe części, z których uczestnicy konferencji obejrzelili tę drugą. *Dziady. Noc Pierwsza* (premiera: 29 X 2016), występują: Rafał Gąsowski, Dariusz Matys, Katarzyna Wolak, Monika Kwiatkowska i Piotr Tomaszuk; *Dziady. Noc Druga* (premiera: 27 V 2017), występują: Rafał Gąsowski (Konrad), Dariusz Matys (Ks. Piotr, Senator), Monika Kwiatkowska (Pani Rollison), Sylwia Nowak/Katarzyna Walak (Ewa), Mateusz Stasiulewicz (Diabeł), Mateusz Krzyżewski (Diabeł). Obie *Noce* w reżyserii i układzie Piotra Tomaszuka.

27 Wymieńmy też niektóre z wygłoszonych referatów, które nie weszły do tomu: Iwona Węgrzyn (UJ, Kraków), *Gdy debiut staje się podzwonnym. Melancholia „Pamiętek Soplicy” Henryka Rzewuskiego*; Halina Krukowska (UwB, Białystok), *„Romantyczność” Mickiewicza jako tekst*

pokazują, jak debiuty pisarzy, którzy zaczynali drogę twórczą w epoce postyczeniowej, łączą się z romantyką, jak integralnie z niej wyrastają.

Prezentowane prace – poza nielicznymi wyjątkami, głównie zagranicznymi – na różnych polach wyrastają z tej tradycji mickiewiczologii, której filarami pozostają Stanisław Pigoń i Juliusz Kleiner, każdy z nich jest przecież na swój sposób innym, osobnym punktem odniesienia, każdego z nich w czym innym możemy pochwalać i w czym innym zaprzeczać. Mamy nadzieję, że tom prac o debiutach Mickiewicza, debiutach romantyków wyrasta nie tylko z ducha głębokiej refleksji, „gdy noc ciemne rozepnie zasłony / I szklanym światłem błysną kamienice”²⁸, lecz także jest w nim ziarno filomackiej pogody ducha z czasów, gdy Mickiewicz wzywał Czeczota: „Chwytaj porę, lataj, śmiałku, / Póki gibkie myśli i piórka”²⁹.

Taką właśnie próbą pochwycenia myśli debiutu Mickiewicza z 1818 roku chcą być dziś nasze studia.

Białystok–Wasilków–Ełk, 21 kwietnia 2020 roku

Mickiewicz's Debuts, Romantics' Debuts

Case Studies

The 200th Anniversary of the Bard's Debut

Polish Academy of Arts and Sciences, the University of Białystok

Białystok, Kraków, 2020

SUMMARY

The present volume is an outcome of the project dedicated to the rarely analyzed problem of Adam Mickiewicz's poetic debut. The project involved organizing the International Conference “Mickiewicz's Debuts, Romantics' Debuts. Traditions – Strategies – Ideas – Language” (Białystok 9–10 November, 2018), which was a part of the 200th anniversary (1818–2018) of the publication of *Zima miejska* (City Winter) by Adam Mickiewicz, and the 100th anniversary (1918–2018) of regaining independence by Poland.

The Conference was held at the Branicki Palace and the Łukasz Górnicki Library in Białystok. The event was organized by the Chair of Philological Studies

kulturowy; dr Jolanta Doschek (Uniwersytet Wiedeński), *Debiuty teatralne Theodora Körnera*; Wołodymyr Jerszow (Uniwersytet w Żytomierzu), *Polskie pamiętnikarstwo przedromantyczne Ukrainy Prawobrzeżnej: od euforii do depresji socjalnej*; Andrzej Baranow (UwB, Wilno), *Debiut Fiodora Dostojewskiego. Spojrzenie współczesne*.

28 A. Mickiewicz, *Zima miejska*, dz. cyt., s. 35.

29 A. Mickiewicz, *Do Czeczota* [w:] *Poezya Filomatów*, t. 1, wydał J. Czubek, Kraków 1922, s. 132.

“East–West” (KP), the Faculty of Philology at the University of Białystok (UwB), the Faculty I of the Polish Academy of Arts and Sciences (PAU), and the Łukasz Górnicki Library. The idea of the project and the conference was conceived by Professor Jarosław Ławski (UwB, PAU), who was supported by Professor Lucjan Suchanek (PAU, UJ) and Jolanta Gadek (KP). The Scholarly Committee was headed by Professor Halina Krukowska (UwB) and Professor Julian Maślanka (PAU). The organization efforts were coordinated by Łukasz Zabielski, PhD, and Michał Siedlecki, PhD, both representing the Scholarly Unit of the Łukasz Górnicki Library in Białystok.

The panel discussions focused on the following problems:

- The 1818 debut of Mickiewicz: its context and interpretations
- Debut or debuts? Mickiewicz and the “debut situation”
- Mickiewicz and the debutants from Vilnius: the Philomaths and the Filarets
- The debuts of Polish and European Romantics
- The Romantic’s debut: context, manifesto, ideas
- The debuts of West European and American Romantics
- The debuts of Central and East European writers associated with Romanticism
- Comparative perspectives on the notion of debut
- Debut in interdisciplinary perspectives: psychology, psychoanalysis, sociology, philosophy, and cultural history
- Regional conditions of a debut
- The tradition of interpreting the debuts of Mickiewicz and other Romantics
- Debut as represented in arts, film, radio, and mass media

The Conference brought together fifty-one scholars from Poland, Switzerland, Germany, Austria, Bulgaria, Ukraine, and Belarus. The participants visited the Wierszalin Theatre in Supraśl to see *Dziady* (Forefathers’ Eve) directed by Piotr Tomaszuk.

The present volume comprises twenty-eight essays and case studies, grouped into four chapters: I. “The Problems of the Debut: *Zima miejska*,” II. “Mickiewicz’s Transformations. Concepts and Metaphors,” III. “The Romantic Debutants,” and IV. “Interpretative Postscript.” The papers shed a new light on the poetic debut understood as a cultural and literary phenomenon and bring innovative and modern interpretations of *Zima miejska*, Mickiewicz’s debut poem, as well as new ways of interpreting the “classical school” to which Mickiewicz was apprenticed at the dawn of his literary career. Numerous texts are dedicated to the works of Polish, European and American Romantics: Antoni Malmczewski, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński, Józef Bohdan Zaleski, Stefan Witwicki, Marcin Rosienkiewicz, Ludwik Szyrmer, Alexander Pushkin, Edgar Allan Poe, Ralph Waldo Emerson, as well as selected Romantics from Sweden.

Moreover, the reader will find here essays dedicated to the phenomenon of a debut and the influence of Romanticism on such notable writers as Henryk Sienkiewicz, Gabriela Zapolska, Tadeusz Miciński, Witold Hulewicz, or Walter Benjamin.

Organized in 2018, the Conference initiated a series of events that will commemorate important anniversaries from Mickiewicz's life: the publication of his *Poezje* (Poems, 1822), *Sonety krymskie* (The Crimean Sonnets, 1824), *Konrad Wallenrod* (1828), *Dziady. Część III* (Forefathers' Eve. Part III, 1832), and *Pan Tadeusz* (1834).

The papers in the present volume were edited by Professor Jarosław Ławski (UwB) and Łukasz Zabielski, PhD (the Łukasz Górnicki Library in Białystok) in collaboration with the Faculty I of the Polish Academy of Arts and Sciences in Kraków and the Faculty of Philology at the University of Białystok.